

LEYLA VÜ MECNUN MESNEVİSİNDE MODERN ANLATI İZLERİ

*Mustafa AYYILDIZ**

ÖZET

Klasik edebiyatın mesnevilerine, genel anlamda, Tanzimat öncesi romanın yerini tutan eserler olarak bakmak eğilimi yaygındır. Mesneviler roman mıdır ya da ne kadar romandır? Modern roman formuyla aralarında ne kadar benzerlik görülür? Nerelerde ayrılır? Bu gibi soruların yanıtı, kesin hükme varmada bir ölçü olarak alınabilir mi? Bu çalışmada, mesnevilerin roman türüyle olan ilişkisini (benzerlikleri ya da ayrılıkları açısından) irdelemek amacıyla Fuzuli'nin "Leyla vü Mecnun Mesnevisi" odağında bazı çözümlenmeler yer almaktadır. Bu çözümlenmeler, roman türünün anlatı yapısına ait belli başlı öğeler etrafında yapılmıştır. Bunlar; "anlatıcı", "karakterler" ve "anlatım" öğeleri olarak seçilmiş olup çalışmada bu unsurlar bağlamında yorum yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: mesnevi, roman, anlatıcı, karakter, anlatım, anlatı.

MODERN NARRATION ELEMENTS IN MASNAWI 'LAYLA WU MAJNUN

ABSTRACT

Masnawis of the classical literature are generally viewed as the works that may be described as precursors of novel in the pre-Tanzimat era literature. Are masnawis novels or to which extent can they be regarded as novels? What characteristics they may have in common with the modern novel? In what respect may they differ from modern novel? Can we take the answers to such questions as criteria for delivering a final judgment? This study analyzes Fuzuli's masnawi, "Layla wu Majnun," in order to discuss the relations of masnawis to the genre of novel

*Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü
ayyldzmustafa@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

--in terms of similarities and differences. These analyses center on main elements of the narration structure in the novel genre such as narrator, characterization, and expression.

Key Words: masnawi, novel, narrator, characterization, expression, narration.

Giriş

Yazınsal türler içinde oluşumu bakımından “çağdaş” bir anlatı türü olarak anılan romanın, bugünkü formuyla/formlarıyla olmasa da insanlık tarihinin ilk evrelerinde de yerini almış olduğu belirtilir. Özön(1985:17), “İnsanlık tarihinde bulduğumuz ilk destanda, tarih gibi, tiyatro gibi, romanın da – olay hikayesi şeklinde- ilk izlerine rastlıyoruz.” der. Kurmaca eserlerin anlatı yapısının temel direği olan “vaka” aslında insanlıkla birlikte her dönem kendine bir anlatı formu bulup o dönemde o şekilde aktarılmıştır.

Eski zamanlardan bu yana anlatılagelen hikayeler de ilk zamanlarda ve daha çok sonraları, akılda kolay tutulması yüzünden manzum olarak ortaya konulmuştur (Özön 1985, 17). Göktürk, (1979, 129) “Okuma Uğraşı” adlı yapıtında; dildeki “yazınsal tür kavramları, birbirinin alanına taşabilir (destan, roman, öykü, serbest koşuk gibi.); dolayısıyla yazınsal türlerin nasıl birbiriyle örüşerek, değişik çağlarda değişik yazınsal biçimler oluşturdukları dikkate alınmalıdır.” der. Göktürk ayrıca kurmaca metnin yazınsal metin kavramından eski olduğunu söyler ve başlangıcını da insanın masal uydurmağa başladığı an olarak dile getirir. Masalın anlatılmasıyla birlikte de anlatan, dinleyen, sözü edilen olay, zaman, mekan gibi öğeler gündeme gelir ki bunlar da anlatı dediğimiz kurmaca yapının belli başlı değişkenleri olarak karşımıza çıkar.

Şiir ve drama ile karşılaştırıldığında çok daha yeni bir edebiyat formu olan roman, Avrupa’da 18.yüzyılda ortaya çıkar. Önceki edebî formların kültürlerinin eğilimlerini yansıtmasına karşın, roman özellikle ‘birey’i ve ‘yeniden üretilmiş çevre’yi sunması açısından ayrılık gösterir (Watt 2000, 13 ve Hawthorn 1989,431-433; aktaran Demir 2002, 12). Türk edebiyatındaki roman, hikaye gibi anlatı formlarından önce klasik Osmanlı edebiyatında, daha ziyade aruz vezniyle efsanevi aşk temalarını işleyen mesneviler, Leyla ile Mecnun, Yusuf ile Zuleyha, Hüsrev ile Şirin vb. mevcuttur (Demir 2002,15).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Klasik edebiyatın mesnevilerine, genel anlamda, Tanzimat öncesi romanın yerini tutan eserler olarak bakmak eğilimi yaygındır. Mesneviler roman mıdır ya da ne kadar romandır? Modern roman formuyla aralarında ne kadar benzerlik görülür? Nerelerde ayrılır? Bu gibi soruların yanıtı, kesin hükme varmada bir ölçü olarak alınabilir. Mesnevilerin hüküm sürdüğü devirde, Batı'da romandan ne anlaşılıyordu diye de sormak gerekir. C. Meriç, romanı; niye doğunun ürünü olan hikâye ile değil de ortaçağda halk dili anlamına gelen romanla tanımladığımızı sormadan edemez (Meriç 1993, 353). İsimlendirme böyle kabul gördüğüne göre, bundan hareketle mesnevilerin ne kadar roman olduğu konusuna eğildiğimizde, bugünkü sınıflandırma ve adlandırmanın roman bölümü altında mesnevilerin de adının anılması gerekir. Çünkü bu eserlerin varlık sebepleri, içerikleri ve çoğu şekli unsurları, -kısmî farklılıklarına rağmen- aynı vadede birleşiyor. Öncelikle mesneviler kurmaca eserler olmakla roman nevinde kabulü hak etmişlerdir (Aktaş,1983). Bütün anlatı ürünleri, modern anlatının vakayı sınırlaması, vakaya farklı bir form vermesi, dıştan bakıldığında fark edilmeyecek kadar saklanması da dahil, okuyucunun zihninde canlanan bir vaka çerçevesinde gelişir. Vaka, asıl iskelet olmayı sürdürür. Diğer bir deyişle, vaka hangi forma bürünürse bürünsün, roman ve hikâyede, diğer unsurları etrafında toplayan kavram olarak varlığını sürdürüyor. Ona zaman, mekân, ve şahıs kadroları eşlik ediyor.

I.Leyla vü Mecnun Mesnevisinde Anlatıcı Ögesi

Mesneviler, yer yer soyutluklara rağmen, **Leyla ve Mecnun'da** da görülen mutlak bir olay silsilesi etrafında şekillenir. Diğer yandan, anlatım esnasında çok sık görülen bölümlemeler, kahramanların ayrı ayrı ele alınması, konu başlıklarıyla sunuluşu modern romanın da kullandığı unsurlar olmaya devam ediyor. Aktaş' (1983)'ın, **Huzur** romanında uygulandığına dikkat çektiği gibi, aynı yöntemler mesnevilerde ve modern romanda müşterek kullanımlardır. Yine anlatımın karşılıklı diyaloglar yoluyla sürdürülmesi, monologların sıkça tekrarı, kahramanların nesnelere hasbihâli, daha da öte mektuplaşmalar, anlatımın sürüklenişi tamamen modern bir tavidir (Ayan,1981). **Leyla ve Mecnun** mesnevisinde umumiyetle, bütün mesnevilerde görülen 3. şahıs hâkim bakış açısının anlatımının gerçekleştirildiği görülür. ("*Melteme halini anlatarak şöyle derdi.*") Ancak sık sık bakış açısının kahramanlara bırakıldığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Özellikle kahramanların kendi hallerinin açığa vurulduğu durumlarda öne çıkar. ("*Bu hile bana kimdendir? Buna vesile kim oldu? Acaba! 1612. beyit*") Bu tür anlatımlar, mesneviyi zengin ve renkli kılmış, monoton bir aktarım olmaktan kurtarmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Leyla ve Mecnun'un kurmaca bir eser olduğunu peşinen söylemek mümkün. Roman, formu ve fiktif yapısıyla farklılık arz eden bir anlatımdır. Bu tür eserlerde bir zımnî yazar, metnin gizli anlatıcısının arkasındadır. Leyla ve Mecnun'da her ne kadar ara sözlerde, diyaloglarda, gazel mahlaslarında hikmet ifade eden sözlerde yazar açık kimliğini sergilese de anlatıcı yazardan ayrı biri söz konusudur.

Okur, Leylâ ve Mecnûn'daki gelişmeleri, karakterlerin duygu ve düşüncelerini, hikâyeyi anlatan anlatıcı-şair aracılığıyla takip ederken, türün özelliğinin de bir gereği olarak, kimi yerlerde doğrudan, aracısız olarak karakterin iç dünyasıyla yüz yüze getirilir. Mecnûn ve Leylâ'nın söyledikleri şiirler (bunların çoğu gazeldir) ve bu iki karakterin mektupları, okurun mesnevide karakterlerle aracısız olarak iletişime girdiği yerlerin başında gelir. Şair, anlatımın genelinde olduğu gibi, hikâyeyi gerek tamamen *müdahil* ve gerekse karakterin anlattıklarını *yarı müdahil* olarak anlatırken, bu kısımlarda sözü karakterin kendisine bırakır (Demir 1995, 63; aktaran Yıldız 2004, 210).

Ayrıca anlatıcının çok fazla müdahil olduğunu da söylemek gerekir. Bu tavrı klasik anlatının kaçınılmaz bir yönü olarak ele almak gerekir. Mesela; dıştan tam bir müdahale örneği olarak 1971. beyitte "*Akıllı olanın tutacağı yol da budur.*" diye anlatıcı devreye girer, ders verir ve bu tür girişler sıkça tekrar edilir. Bu ifadeler tamamen didaktik bir tarzdadır. Yine 2109-2110. beyitlerde ölüm hakkında tamamen şahsi fikirlere yer verilir. Gönderici, alıcının yapısını üstü kapalı bir biçimde, dolaylı olarak bilebiliyor. Toptan bir biliş söz konusu. Yani gönderici, okuyucuyu zanna dayalı olarak kabulle hareket ediyor, alıcıyı dikkate alıyor. Göndermede yazar kime gönderdiğini hesaba katarak eserine şekil verir. Bu, anlatımın bir vasfıdır. Hedeflenen alıcının dışında tepkiler sorgulanınca isabetsizlik görülür. Yazar ele aldığı konuyu olduğu gibi sunmayı hedeflerse fiktif-estetik yapı zarar görür. Yazarın amacı, çağrışım ve hayalle iletişimin kurulmasını sağlamaktır. Anlatıcı umumiyetle yazardan ayrılır ve böylece fiktif dünya kurulur. Muhatabı olmayan bir eser, havada kalır. Yanlış seçim yapılmamalıdır; gönderen, gönderge, araç, alıcı mutlaka isabetli tayin edilmelidir. Lengüistik yapıda kendi içindeki gerçeklik dıştan ziyade içte, dilin dünyasında aranmalıdır (Barthes 1993, 103). Fuzuli, zımnî bir gönderici ve hedeflediği zımnî bir alıcı kaygısıyla mesneviyi yazmıştır. Ne kadar, nereye kadar, nasıl soruları mahfuz kalmak şartıyla, modern anlatının, kurguların, hesaplı, bilinçli, kime, nasıl gönderiyor endişesi Fuzuli'de mevcuttur. Bu eserin alıcısı neyi bekliyordu veya kaç çeşit alıcı dikkate alınmıştır,

Turkish Studies

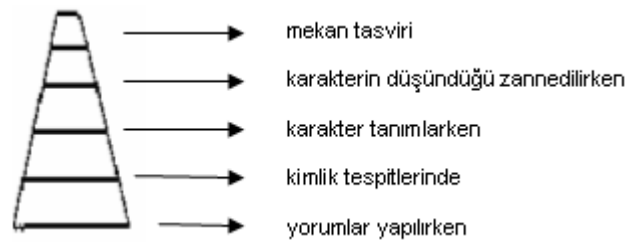
*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

seçilen alıcıyla gönderge ne kadar uyuşmuştur? Bu soruların cevabı kendi şartları içinde ele alınmalıdır.

II. Leyla vü Mecnun Mesnevisinde Karakter Ögesi

Leyla vü Mecnun mesnevisinde, şartlarını gözden uzak tutmamak kaydıyla, fiktif dünyanın içinde sürekli varlığını hissettiren anlatıcının “kurgu dünya”yı zedeleyici pozisyonlarda bulunduğunu da söylemek lazım. Mesneviler için genel olarak anlatıcının güvenilirliğinden bahsedemeyiz. Bu mesnevide de karakterlerin konuşturulmasında daha açıkça görülen hiçbir iniş çıkış olmadan 10 yaş ile 40 yaşın aynı düşünce ve lisanı sergilemeleri bu iddiaya açık örnekler teşkil eder. Yine anlatımda araya girmeler, ara paragraflara mesajı dıştan desteklemeler oldukça fazla yer alır ki; bu tutumlar isabetsiz tablolar olarak belirir. Bununla da kalınmayan mesnevide anlatıcı bilgiç tavrını hiç terk etmez. Hikmet ifadeleriyle¹ metni yönlendirir; karakterin düşünmediği bir çok yorumu, anlatıma katmakta beis görmez. Bu, tebliği için marifet sayılır. Devrin marifetini kabahat saymak gerekmez, ancak bu gün bu niyetin çok daha munis ve estetik yollarının varlığını da hesaba katmak gerekir.

Yine anlatıcı, karakteri tanımlayıp, onu açığa çıkarırken devreye girer. Bu aşama aşama şekillenen ortaya çıkış, en fazla yorumlarla belirir. Sonra karaktere izafe ettiği düşünceleri aktarırken, zaman özeti yaparken, mekân tasvirlerinde netleşir. Bu ortaya çıkış, aşağıdaki şekil eşliğinde ifade etmek gerekirse tabandan yukarıya doğru şöyle izah edilebilir:

Bir başka husus romanın insana yaklaşımı açısından mesnevinin irdelenmesidir. Doğu anlatılarında kesin tecridin etkisi, reel eserlere de sirayet etmiş, çoğunlukla mekân ve zamanda olduğu

¹ Unutmamak gerekir ki, Klasik edebiyatın özünde bir tebliğ anlayışı sürekli var olmuştur. Bu onlar için vazgeçilmez bir vazifedir. Özellikle ayet ve hadislerle destekledikleri fikirlerini, hikmetli ifadelerle süslemeyi ihmal etmemişlerdir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

gibi karakterler de kalıp, yuvarlak tanımlarla insan gerçeğinden uzaklaşmıştır. Karakter tanımlarında, **civanmert biri** gibi ifadeler ve benzeri genellemelerle insan silikleştirilmiştir.

III. Leyla vü Mecnun Mesnevisinde Anlatım

Üslup açısından mesnevîde sürekli mecazi anlatımlara yer verilir. Anlatımın esası Leyla ile Mecnun etrafında şekillenirken, tali kahramanlar, asıl kahramanlara yakınlıkları oranında, onlarla olan münasebetlerine göre tanıtıma girerler. Bu teknik modern anlatıda geçerli olan bir yöndür. Anlatımın mecazi şekillenişine örnek olması açısından şu beyitler yeterli bilgi verecektir. Mektebe Leyla'nın gelmediğini gören Mecnun, "Cennete hurinin gelmediğini gördü. Güneş çıktı lâkin ışık gelmiyor, o gülün yoluna bir diken bıraktı.". Mesnevinin özellikle psikolojik yoğunlukları ifade için şahısların ağızından söylenen gazellerle aralandığı veya birbirine bağlandığı görülür. Bu gazeller diyalogun bir parçası da olurlar. Dıştan adapte olduğu çok açık olan gazellerde **Fuzuli** mahlasını gizleme gereği dahi duymaz. Sözüün tamamlanması kısımları ise çoğunlukla zaman özetleridir. Dış dünyadan ödünç alınan kavramlar da sürekli sembolik olarak anlatımı yönlendirir. Yalın anlatımın çok az olduğu bu eserlerde, sanatkâr şiir yazdığını unutmaz. Klasik anlatımımızın esasını şiirin oluşturduğu gerçeğinden hareket edersek bu tavrı tabii karşılamamız gerekir. Onlar için tek ifade yöntemi şiirdir. Eser form olarak kapalı, güçlü olmalıdır.

IV. Sonuç

Bu kısmi irdeleme ne mesnevîlerin roman olduğunu, ne de **Leyla vü Mecnun'un** tam olarak roman olduğunu örnekleyip, açıklığa kavuşturmuş değildir. Şüphesiz romanın unsurlarından olan, karakter tanımları, mekan ve zaman mukayesesi gibi hususlar da irdelenip derli toplu bir kanaate ulaşmak gerekir. Bir başka inceleme konusu olarak mesnevinin fiktif dünyasına girişin hazırlığı yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Şerif, "Roman Olarak Hüsn ü Aşk", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S: 27 (1983), s.94-108.

AYAN, Hüseyin, **Leyla vü Mecnun**, Dergâh Yayınları. İstanbul 1981.

BARTHES, Roland, **Göstergebilimsel Serüven**, Çev.: Mehmet Rifat-Sena Rifat, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

DEMİR, Yavuz, **İlk Dönem Türk Hikâyelerinde Anlatıcılar Tipolojisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.

GÖKTÜRK, Akşit, **Okuma Uğraşı**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1979.

MERİÇ, Cemil, **Sosyoloji Notları**, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Türkçede Roman**, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

YILDIZ, Alpay Doğan, “Eski Bir Bahçenin Yeniden Düzenlenişi ya da Fuzûlî'nin Hikaye-i Leylâ ve Mecnun'u Sunuşu”, **Bilig**, S:29 (2004), s.201-222.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*